

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

OULUN YLIOPISTON KAUPPAKORKEAKOULU

Kaarle Kolehmainen

**RAHAPELIMONOPOLIN VAIKUTUKSET KANSANTALOUTEEN, TARKASTELUSSA
VEIKKAUS OY**

Kandidaatintutkielma

Kauppatieteet

Toukokuu 2017

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	MONOPOLIYHTIÖT JA TEORIA	6
	2.1 Kilpailu täydellisillä markkinoilla	6
	2.2 Monopoli en toiminta	7
	2.3 Monopoli en muodot	8
	2.4 Monopoli n hinnoittelu	9
	2.5 Monopoli n tehottomuus ja hyvinvointitappio	12
3	MONOPOLIT JA LAINSÄÄDÄNTÖ	15
	3.1 Suomen lainsäädäntö	15
	3.2 Euroopan unionin lainsäädäntö.....	17
4	VEIKKAUS OY	19
	4.1 Veikkaus Oy:n synty	19
	4.2 Veikkaus Oy:n tarjoamat palvelut	19
	4.3 Peliongelmat ja niiden ehkäisy.....	20
5	MUUT MAAT JA VAIHTOEHTOISET RAHAPELIJÄRJESTELMÄT .	23
	5.1 Rahapelijärjestelmät muualla Euroopassa.....	23
	5.2 Vaihtoehtoiset mallit Suomen rahapelijärjestelmälle.....	27
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	29
	LÄHTEET	31

KUVIOT

Kuvio 1. Markkinoiden tasapainotila (mukaillen Varian 2010: 8, 298).	7
Kuvio 2. Monopolin tehottomuus (mukaillen Varian 2010: 430).....	12
Kuvio 3. Monopolin aiheuttama hyvinvointitappio (mukaillen Varian 2010: 432).....	13

1 JOHDANTO

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten valtion rahapelimonopolit vaikuttavat kansantalouden eri osa-alueisiin. Tutkielmassa perehdytään monopoliyhtiöiden toimintaan ja niiden olemassaolon syihin sekä verrataan monopolimallia vaihtoehtoisiin ratkaisuihin. Tutkielman tarkoituksena ei ole tuottaa uutta aineistoa, vaan koota yhteen mahdollisimman kattava katsaus aiheeseen eri näkökulmista katsottuna. Sen tavoitteena on tutkia aihetta objektiivisesti antaen lukijalleen kattavan kokonaiskuvan monopolien toiminnasta Suomessa sekä jättäen johtopäätösten tekemisen lukijalle.

Suomen rahapelimonopolista on keskusteltu mediassa runsaasti viime vuosina. Veikkaus Oy:n monopoliasema jakaa mielipiteitä vahvasti sekä monopoliaseman kannattajiin että sen vastustajiin. Veikkaus Oy:n monopoliasemaa Suomessa on pidetty EU-lainsäädännön vastaisena, mikä tekee aiheesta erityisen kiinnostavan. Euroopan Unioni on kuitenkin Suomen toimittaman selvityksen nojalla myöntänyt poikkeusluvan pelimonopolin säilyttämiseen Suomessa. Tärkeimpinä perusteina monopolin sallimiselle pidetään pelaamisesta aiheutuvien haittojen, kuten peliriippuvuuksien, ehkäisyä. Myös se, että toiminnasta saadut tuotot käytetään kokonaisuudessaan kulttuurin, urheilun ja terveystalouden tukemiseen, on ratkaisevassa osassa EU:n päätöksessä sallia tämä monopoli.

Veikkaus Oy:n tuotonjaosta säädetään arpajaislaissa (Arpajaislaki 1047/2001 § 17). Sen mukaan tuotto jaetaan edelleen jaettavaksi ministeriökohtaisille edunsaajille siten, että 53 % tuotosta ohjataan opetus- ja kulttuuriministeriölle (OKM), 43 % sosiaali- ja terveysministeriölle (STM) sekä 4 % maa- ja metsätalousministeriölle (MMM). Arpajaislaissa säädetään tarkemmin myös se, miten ministeriöt jakavat edelleen saamansa varat, mutta tähän palaamme tarkemmin myöhemmin tässä tekstissä.

Vaikka tämä tutkielma keskittyy monopolien teorian lisäksi lähinnä Veikkaus Oy:n toimintaan, myös toista Suomessa vaikuttavaa monopoliyhtiötä Alko Oy:tä sivutaan tutkielmassa sen niin ikään epäluonnollisen monopoliaseman vuoksi. Myös Alko Oy:n monopoliasema on jatkuvasti esillä mediassa, etenkin uusimman alkoholilain muutoksen myötä. Uusin muutos lakiin sallii aiempaa vahvempien alkoholijuomien

myynnin Alkon ulkopuolisissa liikkeissä. On arvioitu, että Alko tulee menettämään merkittävän osan liikevaihdostaan vahvempien oluiden myynnin keskittyessä enemmän ruokakauppoihin. Alkon monopoliasemaa myös kierretään tehokkaasti tällä hetkellä tuomalla alkoholijuomia muista EU-maista, joissa hinnat ovat huomattavasti Suomea alhaisemmat.

Tämän tutkielman teoriaosuus nojaa vahvasti oppikirjanakin käytettyyn teokseen *Intermediate microeconomics: A modern approach*. (Varian 2010). Tämän laajasti käytetyn teoksen avulla pyritään osoittamaan, mitä hyötyä ja mitä haittaa Suomessa vallitsevista monopoliasemista on. Teos toimii myös apuna päätellessä, miksi edellä mainitut monopolit ovat ylipäänsä syntyneet.

Aineistona käytetään myös sekä Suomen lakia että Euroopan Unionin lainsäädäntöä. Tutkielmassa käytetään myös useita eri tahojen kirjoittamia artikkeleita, joiden avulla pyritään löytämään uusia merkkejä monopolien hyödyllisyydestä tai haitallisuudesta. Johtuen aiheen kontroversiaalista luonteesta, käsitellään aiheeseen liittyviä artikkeleita erityistä varovaisuutta noudattaen. Kirjoittajan omalla mielipiteellä näyttää olevan suuri vaikutus tehtyihin johtopäätöksiin huomattavan suuressa osassa näistä artikkeleista. Taloudelliset tiedot tutkielmassa käsitellyistä monopoliyhtiöistä on otettu suoraan yhtiöiden tilinpäätöksistä.

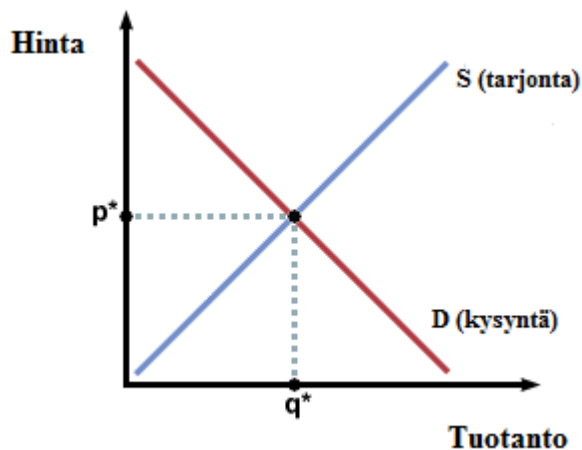
Tutkielman aluksi käydään läpi monopolien teoriaosuus. Tässä osuudessa käsitellään monopolin vaikutuksia hyödykkeiden tarjontaan, hintoihin sekä kuluttajiin. Myös syitä monopolin syntymiselle tarkastellaan. Tämä antaa lukijalle kattavan kuvan monopolin mahdollisista hyödyistä. Suomessa toimivien monopoliyhtiöiden toimintaa ja vaikutuksia käsitellään lähteissä mainittujen tutkimusten ja artikkeleiden avulla, käyttäen tukena aiemmin mainittuja kirjallaisia lähteitä tutkimusten ja artikkeleiden tietojen paikkansapitävyyttä arvioitaessa. Näiden tutkimusten ja artikkeleiden pohjalta myös tarkastellaan, miten vaihtoehtoiset ratkaisut pelimonopolille vaikuttaisivat Suomen kansantalouteen ja suomalaisten hyvinvointiin.

2 MONOPOLIYHTIÖT JA TEORIA

2.1 Kilpailu täydellisillä markkinoilla

Ennen kuin ryhdytään tarkastelemaan monopolin toimintaa markkinoilla, kerrataan lyhyesti, miten täydellisen kilpailun markkinat toimivat. Täydellisen kilpailun markkinoilla toimii useita ostajia ja myyjiä, jolloin yksittäisen toimijan teoilla ei ole merkittävää vaikutusta muihin toimijoihin. Tällöin sanotaan, että markkinahinta otetaan annettuna. Kaikki markkinoilla tarjottavat tuotteet ovat homogeenisia, eli kuluttajan näkökulmasta ei ole väliä, miltä yritykseltä hän tuotteen ostaa. Markkinoilla ei esiinny asymmetristä informaatiota, ja markkinoille voi tulla, sekä sieltä poistua täysin vapaasti. Lisäksi teknologisia tai tuotantoon liittyviä rajoitteita ei ole, vaan kaikilla yrityksillä on tasavertaiset mahdollisuudet hankkia tuotantoteknologiaa ja tuotannontekijöitä. Yksittäinen myyjä tai ostaja ei siis pysty vaikuttamaan markkinahintaan. Mikäli yritys päättäisi nostaa valmistamansa tuotteen hintaa, siirtyisivät ostajat ostamaan tuotteensa kilpailevilta yrityksiltä, jolloin yrityksen myynti putoaisi nolnaan. (Varian 2010: 12–14.)

Markkinoiden tasapainotila on tilanne, jossa kysyntä on yhtä suurta kuin tarjonta. Kuten edellä mainittiin, kilpailullisilla markkinoilla myyjät ja ostajat ottavat hinnat annettuina ja pyrkivät vain optimoimaan oman toimintansa näiden hintojen suhteen. Tasapainotila voidaan esittää graafisesti kysyntä- ja tarjontakäyrien leikkauspisteenä. (Varian 2010: 3–7.)

Kuvio 1. Markkinoiden tasapainotila (mukaillen Varian 2010: 8, 298).

Ylläolevasta kuvaajasta voidaan helposti nähdä tasapainohinta p^* sekä tasapainotilassa vallitseva tuotannon määrä q^* . Muun kuin tasapainohinnan ei voida katsoa pysyvän voimassa, sillä millä tahansa muulla hinnalla vähintään yhden toimijan olisi kannattavaa muuttaa toimintaansa, ja markkinat eivät olisi tasapainossa. Esimerkiksi hinnan ollessa tasapainohintaa alhaisempi, ylittäisi kysyntä tarjonnan, mikä saisi myyjät huomaamaan, että he voivat myydä tuotteitaan tämänhetkistä korkeammalla hinnalla. Kun yhä useampi myyjä huomaa tämän, markkinahinta nousee, kunnes se on saman suuruinen tasapainohinnan kanssa. Vastaavasti liian korkean hinnan pyytäminen aiheuttaa kuluttajien siirtymisen kilpailevien yritysten asiakkaiksi, jolloin yrityksen on pakko laskea hintojaan muiden tasolle. Edellinen toteamus toki pätee vain, kun yritysten myymät hyödykkeet ovat identtisiä. (Varian 2010: 7–16.)

2.2 Monopolioiden toiminta

Monopoli määritellään taloustieteessä tilanteena, jossa markkinoilla on vain yksi tietyn tuotteen tai palvelun tarjoaja. Selkeyden vuoksi puhumme jatkossa vain tuotteista, tarkoittaen sillä joko varsinaista tuotetta tai palvelua. Monopolistisilla markkinoilla ei esiinny kilpailua, mikä vaikuttaa tuotteen hintaan, laatuun sekä tuotteiden määrään markkinoilla. Tämä näkyy lähes aina korkeampina hintoina ja alhaisempina myyntimäärinä sekä usein myös heikomman laatuina tuotteina. Kun markkinoilla on vain yksi yritys, on erittäin todennäköistä, että yritys päättää itse valmistamansa tuotteen hinnan sekä tuotantonsa määrän. Kilpailun puuttuminen

aiheuttaa sen, ettei tasapainotilaa korkeamman hinnan pyytäminen aiheuta myyntimäärän laskua nollaan. Monopoliyrittäjä ei kuitenkaan voi valita mitä tahansa hintaa tai tuotantomäärää, vaan sitä sitovat normaalit kysynnän rajoitteet. Kuten kilpailullisillakin markkinoilla, korkeammat hinnat laskevat kysyntää ja myytyjen tuotteiden määrä on näin ollen pienempi. (Varian 2010: 423.)

2.3 Monopolioiden muodot

Monopolit voidaan jakaa kolmeen eri alaluokkaan: luonnolliset, resurssiperusteiset ja lakisääteiset monopolit. Luonnollinen monopoli syntyy perinteisesti, kun markkinoille tulo on hankalaa ja kallista esimerkiksi vaativan infrastruktuurin takia. Tällöin yrityksen menoista huomattavan suuri osa koostuu kiinteistä kustannuksista ja rajakustannukset ovat puolestaan pieniä. Esimerkiksi maakaasua tuottava yritys joutuu tekemään mittavat investoinnit laitteistoon sekä sen kunnossapitoon ennen kuin voi aloittaa kaasun toimittamisen, mutta pumpattavan kaasun määrän lisääminen luo hyvin vähän lisäkustannuksia. (Varian 2010: 433–437.)

Luonnollisen monopolin syntymistä voidaan selittää pienimmän tehokkaan mittakaavan (Minimum efficient scale, MES) avulla. MES tarkoittaa tuotantotasoa, jossa keskimääräiskustannukset ovat mahdollisimman alhaiset suhteutettuna kysynnän määrään. MES:n ollessa pieni suhteessa kysyntäkäyrään, on markkinoilla tilaa useille toimijoille. Toisaalta sen ollessa suuri, vain yhden yrityksen on kannattavaa toimia markkinoilla. MES vaihtelee runsaasti aloittain, mistä johtuu, että tietyillä aloilla luonnollisen monopolin syntyminen on todennäköisempää kuin toisilla aloilla. (Varian 2010: 437–438.)

Resurssiperusteinen monopoli syntyy, kun yhdellä yrityksellä on hallussaan suurin osa toimialan resursseista. Tämä antaa yritykselle mahdollisuuden estää kilpailevien yritysten tulon markkinoille. Tunnettu esimerkki resurssiperusteisesta monopolista on Etelä-Afrikkalainen De Beersin timanttikartelli. Vaikka De Beersillä ei olekaan täysi monopoliasema, pitää se hallussaan yli 80 % maailman timanttien tuotannosta ja on ollut alalla määräävässä asemassa jo vuosikymmeniä. Kilpailua estääkseen De Beers pitää varastossa runsaan määrän erilaisia timantteja. Jos jokin yritys pyrkii myymään timantteja kartellin ulkopuolella, voi De Beers aiheuttaa markkinoille ylitarjonnan,

jolloin timanttien hinnat putoavat ja myyminen ei enää ole kannattavaa. Lisäksi De Beers on mukana sekä kaivostoiminnassa että timanttien tukkukaupassa. Tukku-kaupassa timantit myydään leikkaajille myyjän valitsemissa lajitelmissa – näin ollen ostaja ei voi valita ostavansa vain tietyn kokoisia tai tyyppisiä timantteja. Jos tietynlaisten leikattujen timanttien tarjonta on suurta ja hinnat laskusuunnassa, voi kartelli vähentää tämän tyyppisten timanttien määrää lajitelmissaan. Näin tarjontaa saadaan pienennettyä ja hinnat nousemaan. (Varian 2010: 437–439.)

Lakisääteisellä monopolilla tarkoitetaan tilannetta, jossa valtio antaa yhdelle yritykselle yksinoikeuden tietyn tuotteen tai palvelun myymiseen. Motiivina tälle ovat usein yleishyödylliset syyt, kuten myynnin rajoittaminen kansanterveydellisistä syistä. Usein monopoliasemaa hallussaan pitävä yritys on valtion omistuksessa. (Cisneros Örnberg & Tammi 2011, Simpson 2010.) Syyt lakisääteisten monopolien syntymiselle vaihtelevat aloittain. Rahapelimonopoli- en tapauksessa yleisimpiä syitä ovat peliongelmi- en torjuminen, kuluttajien oikeuksien turvaaminen sekä usein rahapeleihin liitettävän rikollisuuden vähentäminen. (Littler 2011, 2–4)

2.4 Monopolin hinnoittelu

Monopoliyhtiö päättää tyypillisesti hintansa ja tuotantomääränsä siten, että sen saavuttamat voitot olisivat mahdollisimman suuret. Varianin (2010: 424) mukaan monopoliyhtiön voittojen maksimointi voidaan esittää yksinkertaisesti seuraavassa muodossa. Selkeyden vuoksi oletetaan, että yritys valmistaa vain yhtä tuotetta. Merkitään yrityksen tulofunktiota

$$r(y) = p(y)y, \tag{1}$$

jossa $p(y)$ on tuotteen hinta ja y tuotantomäärä. Merkitään kustannusfunktiota $c(y)$. Nyt monopoliyhtiön voitonmaksimointiongelma voidaan esittää muodossa

$$\max_y r(y) - c(y). \tag{2}$$

(Varian 2010: 423-424.)

Tätä ongelmaa optimoidessa on hyödyllistä ottaa käyttöön rajakustannuksen (MC) ja rajatulon (MR) käsitteet. Rajakustannuksella tarkoitetaan yhden yksikön suuruisesta tuotannon lisäämisestä tai vähentämisestä aiheutuvaa kokonaiskustannusten muutosta. Rajatulo vastaisesti tarkoittaa yhden yksikön suuruisesta tuotannon lisäämisestä aiheutuvaa kokonaistuoton muutosta. Voitonmaksimointiongelmaa tarkastellessa huomataan, että rajakustannuksen tulee olla yhtä suuri kuin rajatulon. Jos rajatuotto olisi pienempi kuin rajakustannukset, kannattaisi yrityksen vähentää tuotantoa, sillä säästöt olisivat suuremmat kuin myynnin vähentymisestä menetetyt tulot. Jos taas rajatuotto olisi suurempi kuin rajakustannukset, yrityksen kannattaisi nostaa tuotantomääräänsä, sillä lisämyynnistä ansaitut tulot ylittäisivät lisätuotannosta aiheutuvat kustannukset. Näin ollen yhtälön $MR = MC$ täytyy olla voimassa. (Varian 2010: 423–425.)

Monopoli-asemassa olevan yrityksen tapauksessa rajatuoton määrittäminen on kuitenkin hieman monimutkaisempaa kuin kilpailullisilla markkinoilla toimivalla yrityksellä. Tuotannon lisäys Δy johtaa lisätuottoihin $p\Delta y$, mutta myös laskee tuotteen hintaa Δp verran. Koska monopolilla on yksi ja sama hinta kaikille myymilleen tuotekappaleille, hinnan lasku koskee kaikkia yrityksen myymiä yksiköitä. Tuloihin kohdistuva kokonaisvaikutus tuotantomäärän muutokselle voidaan siis kirjoittaa muotoon

$$\Delta r = p\Delta y + y\Delta p. \quad (3)$$

Jakamalla edellinen yhtälö tuotantomäärän muutoksella Δy , yhtälö saadaan muotoon

$$\frac{\Delta r}{\Delta y} = p + \frac{\Delta p}{\Delta y} y. \quad (4)$$

Näin yhtälön vasemmalle puolelle saadaan tulojen muutos suhteessa tuotantomäärän muutokseen – eli rajatulo. Koska normaalin hyödykkeen tapauksessa hinnan nousu aiheuttaa kysynnän laskemisen, voimme olettaa joko Δp :n tai Δy :n olevan aina negatiivinen, ei kuitenkaan molempien. Yhtälöstä voidaan siis nähdä, että rajatulo riippuu sekä tuotantomäärästä että monopolirytyksen asettamasta hinnasta. (Varian 2010: 424.)

Rajatuotto voidaan myös ilmaista suhteessa hintajoustoon. Tällöin se saa muodon

$$MR(y) = p(y) \left[1 + \frac{1}{\epsilon(y)} \right], \quad (5)$$

jossa $\epsilon(y)$ tarkoittaa siis hintajoustoa. Sijoittamalla tämä aiemmin mainittuun voitonmaksimointiyhtälöön, saadaan

$$p(y) \left[1 + \frac{1}{\epsilon(y)} \right] = MC(y). \quad (6)$$

Koska jousto on luonnostaan negatiivinen, voidaan edellä oleva kirjoittaa myös muotoon

$$p(y) \left[1 - \frac{1}{|\epsilon(y)|} \right] = MC(y). \quad (7)$$

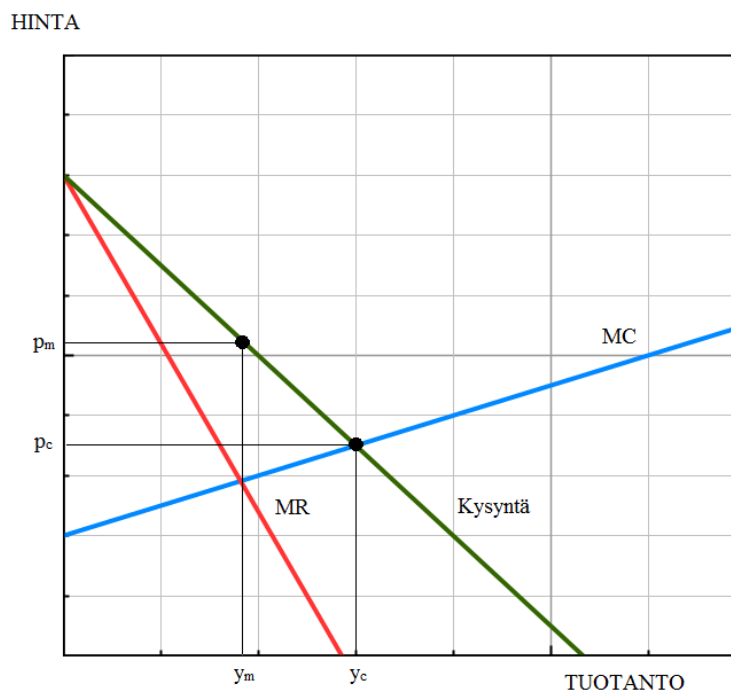
Järjestämällä edellinen yhtälö uudelleen saadaan

$$p(y) = \frac{MC(y^*)}{1 - \frac{1}{|\epsilon(y)|}}, \quad (8)$$

jossa y^* tarkoittaa optimaalista tuotantotasoa, eli y :n arvoa, jolle pätee $MR = MC$. Saadusta yhtälöstä huomataan, että markkinahinta on ”markup” rajakustannuksista. Toisin sanoen yritys lisää tietyn prosentuaalisen voittomarginaalin tuotteen valmistuskustannuksiin, jotka muodostavat yhdessä tuotteen myyntihinnan. Tällä tavalla yritys varmistaa saavansa haluamansa suuruisen voittoprosentin. (Varian 2010: 425.)

2.5 Monopolin tehottomuus ja hyvinvointitappio

Täydellisen kilpailun markkinoilla tuotteen hinta on saman suuruinen sen rajakustannusten kanssa. Kuten edellisessä kappaleessa osoitettiin, monopolistisilla markkinoilla hinta on rajakustannusta korkeampi. Tässä tilanteessa voittajana on voittoa tekevä monopoliyhtiö ja kärsivänä osapuolena ovat luonnollisesti kuluttajat. Monopolitilanteesta hyötyvän yrityksen hyödyt ja kuluttajien kokemat haitat eivät kuitenkaan ole yhtä suuret, vaan monopolirytyksen saavuttamat hyödyt jäävät aina kuluttajien haittoja pienemmiksi. Näin ollen saavutettu kokonaishyöty on pienempi kuin täydellisen kilpailun markkinoilla. Voidaan myös sanoa, että markkinat eivät ole Pareto-tehokkaat. Pareto-tehokkuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa yhdenkään toimijan asemaa ei voida parantaa huonontamatta jonkun toisen asemaa. Täydellisen kilpailun markkinat ovat käytännössä aina Pareto-tehokkaat, ja kaikki täydellisestä kilpailusta poikkeavat markkinat eivät. Monopolin tehottomuutta voidaan selittää seuraavan kuvion avulla. (Varian 2010: 429–431.)

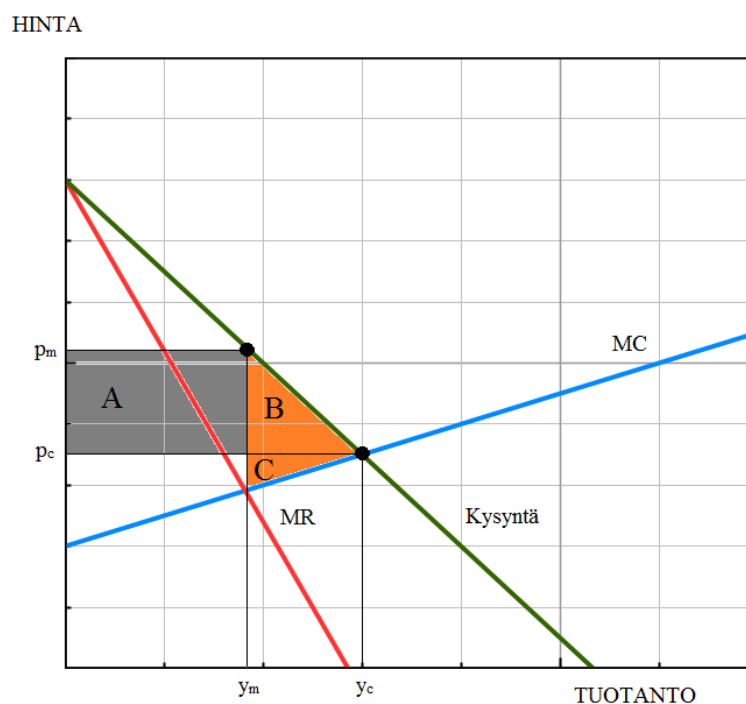

Kuvio 2. Monopolin tehottomuus (mukaiillen Varian 2010: 430).

Kuviossa 2 alaindeksit m ja c tarkoittavat monopolistisia ja kilpailullisia markkinoita vastaavassa järjestyksessä. Kuvioista voidaan nähdä, että monopolistiset markkinat

tuottavat vähemmän kuin kilpailulliset markkinat, ja pitävät näin ollen yllä myös korkeampaa hintatasoa. Kilpailullisia markkinoita alhaisempi tuotantotaso tarkoittaa, että monopoli ei ole Pareto-tehokas. (Varian 2010: 429–431.)

Hyvinvointitappio on käsite, jonka avulla mitataan markkinoiden tehottomuutta. Hyvinvointitappion suuruus voidaan laskea kuluttajan ja tuottajan ylijäämien muutoksien erotuksena. Kuluttajan ylijäämän muutos tarkoittaa sitä summaa, joka kuluttajille tulisi maksaa kompensaationa korkeammasta hintatasosta. Tuottajan ylijäämä puolestaan tarkoittaa sitä summaa, jonka tuottajat olisivat valmiita maksamaan saavuttaakseen monopoliaseman mukanaan tuoman korkeamman hintatason. Hyvinvointitappion käsitettä on jälleen helpoin selittää kuvion avulla. (Varian 2010: 431–433.)

Kuvio 3. Monopolin aiheuttama hyvinvointitappio (mukaillen Varian 2010: 432).

Kuten kuviosta 2 nähdään, siirryttäessä monopolistisilta markkinoilta (y_m , p_m) kilpailullisille markkinoille (y_c , p_c) tuottajan ylijäämä vähenee A:n verran hintatason laskun seurauksena. Tuottajan ylimäärä kuitenkin myös nousee tuotantomäärän kasvaessa. Tätä muutosta merkitään kuviossa alueella C. Kuluttajan ylijäämä on luonnollisesti kilpailullisilla markkinoilla suurempi kuin monopolistisilla

markkinoilla. Muutos monopolistisilta markkinoilta kilpailullisille markkinoille siirryttäessä saadaan laskemalla yhteen alueet A ja B. A on jälleen hintatason muutoksesta johtuva ylijäämän muutos – kuluttajat saavat kaikki aiemminkin ostamansa tuotteet aiempaa halvemmalla hinnalla. B puolestaan kuvaa suuremmasta tuotantomäärästä johtuvaa ylijäämän lisäystä. Kun lasketaan yhteen sekä tuottajan että kuluttajan ylijäämien muutokset $C - A$ ja $A + B$ saadaan monopolin hyvinvointitappio $B + C$. Monopolin kokonaishyöty on siis alueiden B ja C summan verran pienempi kuin kilpailullisilla markkinoilla. (Varian 2010: 431–433.)

Monopoliin aiheuttamien hyvinvointitappioiden suuruudesta on esitetty jonkin verran perusteoriasta poikkeavia näkemyksiä. Leen ja Tollisonin (2011) mukaan monopolin aiheuttamat hyvinvointitappiot ovat todellisuudessa suurempia kuin luullaan. Ero johtuu siitä, ettei malleissa oteta huomioon monopoliin usein liittyvää monopsoni-ilmiötä, eli tilannetta, jossa tietylle hyödykkeelle on vain yksi ostaja markkinoilla (monopoliyritys). Tällöin tuottajan hyödykkeestään saama hinta on mahdollisesti alhaisempi kuin kilpailullisilla markkinoilla hyödykkeestä saatava hinta. Monopsoni-ilmiön ollessa läsnä myös välistävetokustannukset (rent-seeking costs) ovat oletettua suuremmat. Välistävetokustannuksilla tarkoitetaan kustannuksia, jotka aiheutuvat monopoliyhtiölle sen pyrkimyksistä säilyttää monopoliasemansa. Välistä veto tuottaa negatiivista kokonaishyötyä yhteiskunnalle parantamalla monopoliyhtiön asemaa kuluttajien kustannuksella. (Lee & Tollison 2011.)

3 MONOPOLIT JA LAINSÄÄDÄNTÖ

3.1 Suomen lainsäädäntö

Suomen laissa kilpailua rajoittavista tekijöistä säädetään yleisesti kilpailulaissa (2011/948). Sen tarkoituksena on ehkäistä vahingollisia kilpailunrajoituksia, jotka vaarantavat toimivan taloudellisen kilpailun Suomessa. Kilpailulain 5 § kieltää erityisesti sellaiset sopimukset, päätökset ja menettelytavat, jotka nostavat hintoja, rajoittavat tuotantoa, aiheuttavat markkinoiden jakaantumista, tai joiden mukaan kaupankäyntikumppaneita kohdellaan eriarvoisesti. Poikkeuksena kiellosta mainitaan sellaiset sopimukset ja menettelytavat, jotka samalla tehostavat tuotantoa, huomioivat kuluttajan hyötynäkökulman tarjoamalla näillekin lisähyötyä, ovat asettamatta liiallisia rajoituksia, ja jotka eivät poista kilpailua merkittävältä osalta kyseessä olevia hyödykkeitä. (Kilpailulaki 2:7 §.)

Kilpailulaki myös pyrkii estämään sellaisten yrityskauppojen syntymistä, joiden seurauksena markkinoille syntyisi tehokasta kilpailua rajoittava, monopolia muistuttava tilanne, jossa yhdellä yrityksellä tai ryhmittymällä olisi hallussaan määräävä markkina-asema. Markkinaoikeus voi Kilpailu- ja kuluttajaviraston esityksestä kieltää haitalliseksi havaitsemansa yrityskaupan tai mahdollisuuksien puitteissa määrätä kaupalle ehtoja, joiden avulla kaupan haitalliset vaikutukset voidaan välttää. (Kilpailulaki 4:25 §.)

Veikkaus Oy ja Alko Oy ovat Suomessa poikkeusluvalla toimivia valtiollisia monopoleja. Molempien asemaa perustellaan haittojen minimoimisella sekä sillä, että ilman sääntelyä kansalaisten saavuttama kokonaishyöty jäisi pienemmäksi. Myös VR-Yhtymä Oy:n voidaan katsoa olevan monopoliasemassa osittain lainsäädännön takia, mutta sen asema perustuu suurelta osin myös junaliikenteen vaatimaan infrastruktuuriin. Vaikka tavaraliikenne Suomen rautatieverkostolla onkin jo avattu kilpailulle, VR-Yhtymällä on henkilöliikenteen monopoliasema kaukojunaliikenteen osalta ainakin vuoteen 2024 asti (Liikenne- ja viestintäministeriö 2013).

Veikkaus Oy:n monopoliasemasta säädetään arpajaislaissa (2001/1047). Lain mukaan Veikkaus Oy:llä on yksinoikeus rahapeliin toimeenpanemiseen (Arpajaislaki 3:11 §).

Veikkauksen tehtävänä on harjoittaa rahapelitoimintaa siten, että peleihin osallistuvien oikeusturva taataan, väärinkäytökset ja rikokset pyritään estämään sekä pelaamisesta aiheutuvia taloudellisia, sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja ehkäistään ja vähennetään. Yhtiön toimintaa ja edellä mainittujen tehtävien suorittamista valvoo hallintoneuvosto, jonka tehtävänä on myös tukea yhtiön ja sen sidosryhmien välistä yhteistyötä (Arpajaislaki 3:12 §). Veikkauksen toiminnalle on laissa asetettu myös muita rajoituksia. Näitä rajoituksia ovat muun muassa kieltö myöntää lainoja, eli estää velaksi pelaaminen, kieltö jakaa osinkoa voitostaan sekä kieltö hankkia omistukseensa muita yhtiöitä, jotka eivät ole tarpeellisia rahapelitoiminnan kannalta. (Arpajaislaki 3:13 b §.)

Veikkaus Oy:n tulee jakaa tuottoensa siten, että 53 prosenttia tuotosta käytetään urheilun ja liikuntakasvatuksen, tieteen, taiteen ja nuorisotyön edistämiseen, 43 prosenttia terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen ja 4 prosenttia hevoskasvatuksen ja hevosurheilun edistämiseen. Edelleen urheilun ja liikuntakasvatuksen, tieteen, taiteen ja nuorisotyön edistämiseen tarkoitettua tuotosta 25 prosenttia käytetään urheilun ja liikuntakasvatuksen edistämiseen, 17,5 prosenttia tieteen edistämiseen, 38,5 prosenttia taiteen edistämiseen, 9 prosenttia nuorisotyön edistämiseen ja 10 prosenttia neljään aiemmin mainittuun tarkoitukseen valtion talousarviossa vuosittain tarkemmin päätettävällä tavalla. Terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen tarkoitettu tuotto käytetään avustuksiin, joita myönnetään oikeuskelpoisille yleishyödyllisille yhteisöille ja säätiöille, sekä jossain määrin rintamaveteraanien kuntoutukseen ja näille määrättyjen korvausten maksamiseen. Hevoskasvatukseen ja hevosurheilun edistämiseen tarkoitettut tuotot jaetaan niin, että vähintään 95 prosenttia tuotosta osoitetaan raviurheilun ja hevoskasvatuksen keskusjärjestölle sekä tämän jäsenyhteisöille. (Arpajaislaki 4:17 §.)

Lain mukaan urheilu ja liikuntakasvatuksen, tieteen, taiteen ja nuorisotyön edistämiseen tarkoitettujen tuottojen kohdentamisesta päättää opetus- ja kulttuuriministeriö. Terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen ohjatuista rahoista vastaa puolestaan sosiaali- ja terveysministeriö. Hevoskasvatukseen ja hevosurheiluun ohjattujen varojen käytöstä päättää maa- ja metsätalousministeriö. (Arpajaislaki 4:20 §.)

Alkoholilain (1994/1143) mukaan valtion kokonaan omistamalla alkoholiyhtiöllä on vähittäismyyntilupia lukuun ottamatta yksinoikeus harjoittaa alkoholijuomien vähittäismyyntiä (Alkoholilaki 4:13 §). Vaikka laissa ei mainita tämän alkoholiyhtiön nimeä, on selvää, että kyseessä on Alko Oy. Vähittäismyyntiluvat koskevat enintään 4,7 tilavuusprosenttia etyylialkoholia sisältäviä käymisteitse valmistettuja alkoholijuomia, ja lupia myönnetään tahoille, joilla katsotaan olevan toimintaan tarvittavat edellytykset ja vaadittava luotettavuus (Alkoholilaki 4:14 §). Laista voidaan helposti tulkita, että 4,7 tilavuusprosenttia vahvempien alkoholijuomien, kuten viinien ja viinosten, vähittäismyyntimonopoli kuuluu Alkole. Alkoholilakiin kaavailut muutokset ovat tosin nostamassa uudeksi rajaksi 5,5 tilavuusprosenttia sekä sallimassa muidenkin kuin käymisteitse valmistettujen alkoholijuomien myynnin luvanvaraisissa myyntipaikoissa (STM 16.3.2017). Uusi laki sallisi muun muassa aiempaa monimuotoisempien juomasekoitusten sekä vahvempien oluiden myynnin vähittäismyyntiluvan omaavissa myyntipaikoissa, kuten ruokakaupoissa. Muutos siirtäisi luonnollisesti osan Alkon myynnistä muihin myyntipaikkoihin.

3.2 Euroopan unionin lainsäädäntö

Euroopan unionin (EU) kilpailunvastainen lainsäädäntö on sisällöltään hyvin samankaltainen kuin Suomen laki. Lain tärkeimpinä tarkoituksina mainitaan niin ikään estää markkinoilla esiintyviä kilpailua rajoittavia häiriöitä. Näihin lukeutuvat esimerkiksi hintavääristymät, tuotannon rajoittaminen tai hallitseminen ja hintasyrjintä, eli tuotteiden myyminen eri hinnalla ostajasta riippuen. Suurimpana erona Suomen lakiin verrattaessa on EU:n pyrkimys edistää sen jäsenvaltioiden välillä tapahtuvaa kaupankäyntiä. Tämä tapahtuu asettamalla säädöksiä, jotka edesauttavat rajojen yli tapahtuvaa kaupankäyntiä, sekä valvomalla jäsenvaltioiden lainsäädäntöjen yhdenmukaisuutta EU:n lainsäädännön kanssa. (Euroopan komissio 2013a.)

Kansalliset monopoliyhtiöt rajoittavat ulkomaisten yhtiöiden toimimista valtionsa alueella ja ovat näin ollen EU-lain vastaisia. Poikkeustapaukset, kuten rahapelimonopolit ja alkoholimonopolit, perustuvat haittojen ehkäisyyn. Suomessa etenkin rahapelimonopoli on joutunut Euroopan komission tarkastelun alaiseksi. Vuonna 2006 komissio käynnisti Suomea vastaan rikkomusmenettelyn, joka koski rajat ylittävää urheiluviedonlyöntipalvelujen tarjontaa ja markkinointia. Komissio

katsoi, ettei Suomen tuolloisessa lainsäädännössä saavutettu lähtökohtana olevia yleisen edun mukaisia tavoitteita johdonmukaisesti ja järjestelmällisesti (Euroopan komissio 4.4.2006). Rikkomusmenettelyn seurauksena Suomen arpajaislakiin hyväksyttiin muutos, joka tuli voimaan 1. tammikuuta 2012. Komissio hyväksyi Suomen laissa tehdyt muutokset ja sulki Suomea vastaan käynnistetyn rikkomusmenettelyn 20. marraskuuta 2013. Perusteena monopolin säilyttämiselle mainittiin suomalaisten pelihimon kanavoiminen valvottuihin olosuhteisiin sekä kohtuullinen tarjonta ja markkinointi, joka ei yllytä tai rohkaise kuluttajia osallistumaan rahapeleihin. Samassa 20. marraskuuta 2013 julkaistussa tiedotteessa Euroopan komissio kuitenkin ilmoitti aloittavansa tutkinnan vastaavanlaisista rahapelitarjontaa rajoittavista lainsäädännöistä useissa muissa jäsenvaltioissaan. (Euroopan komissio 2013b.)

Euroopan komissio on myös kyseenalaistanut jäsenvaltioidensa alkoholimonopoleja. Alkoholimonopoliin olemassaolo perustellaan useimmiten sillä, että monopoliasemassa olevan yhtiön on helpompi huolehtia alkoholiin liitettävien haittavaikutusten ehkäisemisestä. Komission mukaan lainsäädäntö, jolla pyritään ehkäisemään alkoholista aiheutuvia haittoja ja torjumaan alkoholin väärinkäyttöä, voi olla oikeutettu edellä mainituista syistä. Etenkin Ruotsin alkoholin vähittäismyynnistä vastaava Systembolaget on joutunut selvittämään toimintaansa Euroopan unionin tuomioistuimelle sekä Euroopan komissiolle. Ruotsin alkoholilain, jonka voidaan katsoa olevan Suomenkin vastaavaa lakia tiukempi, on myös katsottu syyllistyvän Systembolagetin suosimiseen jakelukanavana, eikä kaikkia lain osia voida perustella ihmisten terveyden suojelemisella. Merkittävin Euroopan komission väliintulo nähtiin, kun se vuonna 2007 totesi Ruotsin asettaman alkoholijuomien maahantuontikiellon epäoikeutetuksi ja EU:n lainsäädännön vastaiseksi. (Euroopan komissio 2007.)

4 VEIKKAUS OY

4.1 Veikkaus Oy:n synty

Veikkaus Oy sai alkunsa 1.1.2017, kun Suomen rahapelimarkkinoista vastanneet Fintoto, Raha-automaattiyhdistys (RAY) ja Veikkaus yhdistyivät. Uusi yhtiö vastaa kolmen edellä mainitun entisistä tehtävistä ja pitää edelleen hallussaan yksinoikeutta järjestää rahapelejä Suomessa. Kuten arpajaislaissa (2001/1047) säädetään, Veikkaus Oy:n omistaa kokonaan Suomen valtio. Veikkaus Oy:ksi fuusioitujen kolmen edellä mainitun peliyhteisön yhteenlaskettu tulos vuodelta 2016 oli 1031,8 miljoonaa euroa, ja ne työllistivät yhteensä lähes 2200 henkilöä. Fuusioitumisen yhteydessä ei tehty irtisanomisia, vaan vanhojen yritysten työntekijät siirtyivät uuden rahapeliyhtiön palvelukseen lukuun ottamatta Sosiaali- ja terveystieteiden avustuskeskukseen siirtynyttä RAY:n avustusosaston henkilöstöä. (RAY 2016b, Veikkaus 2016, Fintoto Oy 2016.)

4.2 Veikkaus Oy:n tarjoamat palvelut

Veikkaus vastaa kaikesta Suomessa tarjottavasta rahapelitoiminnasta. Rahapeleihin lukeutuvat kuponkipelit, raaputusarvat, raha-automaatit sekä automaatteja harvalukuisemmat pöytäpelit. Veikkauksen tarjoamia kuponkipelejä ovat Lotto, Keno, Toto sekä erilaiset urheiluvetoennustukset. Kuponkipelejä voi pelata lähes 4000 pelipaikassa, joihin lukeutuu esimerkiksi useita kauppoja, kioskeja ja huoltoasemia. Raha-automaatteja on sijoitettu yli 7000 eri pelipaikkaan. Näitä pelipaikkoja ovat edellä mainittujen lisäksi monet ravintolat ja kahvilat, sekä Veikkauksen pelisalit, joita on sijoitettu useimpiin kaupunkeihin. Tällä hetkellä ainoa Suomessa sijaitseva pelikasino Casino Helsinki on myös osa Veikkauksen toimintaa (Veikkaus Oy, 2017). Suomeen on myös lähivuosina valmistumassa toinen pelikasino, jonka on tarkoitus valmistua Tampereelle aikaisintaan vuonna 2020 (RAY 2016c).

Lähes kaikkia Veikkauksen pelejä voi myös pelata internetissä. Yhä useampi Veikkauksen asiakkaista asioi nykyään Veikkauksen nettisivuilla ja internetissä pelaavien osuus kasvaa jatkuvasti. Vuoden 2016 tilastojen mukaan noin kolmasosa pelaamisesta tapahtuu internetissä. (Veikkaus Oy 2016, RAY 2016a.)

4.3 Peliongelmat ja niiden ehkäisy

Yhtenä Veikkauksen pääasiallisista tehtävistä on peliongelmiin ehkäisy ja hoitaminen. Suomessa ongelmapelaamisesta alettiin yleisesti puhua vasta 1990-luvulla, kun ensimmäiset tutkimukset rahapelien aiheuttamista ongelmista julkaistiin. Tutkimusten seurauksena ongelmapelaaminen tunnustettiin riippuvuudeksi ja ensimmäiset hoitokokeilut aloitettiin. Peliongelmat saivat yhä enemmän poliittista huomiota 2000-luvulla, ja vuoden 2001 lopussa voimaan tulleen uuden arpajaislain myötä STM:n tehtäviin sisällytettiin pelaamisesta aiheutuvien ongelmien tarkkailu ja tutkiminen. Vuosina 2006–2007 STM:n alaisuudessa toiminut työryhmä esitti, että Suomen rahapelipolitiikan pääasiallinen tavoite tulisi olla peliongelmiin ehkäiseminen, ja ehdotti lisärajoituksia pelien tarjonnalle. Työryhmän esityksen seurauksena arpajaislakia muutettiin jälleen vuonna 2007. Uusia lisäyksiä lakiin olivat rajoitukset pelien mainonnassa sekä pelien luokittaminen haitallisuuden perusteella. Toisaalta lain seurauksena Veikkaus ryhtyi tarjoamaan pokeria sekä muita rahapelejä internetissä. (Cisneros Örnberg & Tammi 2011.)

Pelien luokittamisella pyritään tunnistamaan haitallisimmat rahapelityypit. Luokittaminen antaa myös mahdollisuuden asettaa erityyppisille peleille erilaisia rajoitteita. Suomessa rahapelien vetovoimaisuutta sekä niiden todennäköisyyttä aiheuttaa riippuvuutta mitataan vastuullisuustyökalulla. Sen avulla voidaan valvoa rahapelien ominaisuuksien pysymistä halutuissa raameissa sekä puuttua pelien mahdollisiin liiallisiin houkutusta aiheuttaviin piirteisiin. Työkalu ottaa huomioon esimerkiksi tarkasteltavan pelin voitto- ja panosrakenteen, visuaalisen ja auditiivisen houkuttelevuuden, sen saatavuuden sekä muut mahdolliset houkuttelevat tekijät. Näitä tekijöitä voivat olla esimerkiksi niin sanotut läheltä piti -tilanteet, joissa pelin lopputulos on vain yhden osuman päässä voitosta. (Heikkilä, Laine & Salokoski 2009.)

Rahapelien ominaisuuksista merkittävimpinä peliongelmiin aiheuttajina voidaan kuitenkin pitää pelien helppoa saavutettavuutta sekä pelisykliin nopeutta. Pelisykliin nopeudella tarkoitetaan aikaa, joka jää panoksen asettamisen ja tuloksen selviämisen välille. Lyhyen pelisyklin pelit ovat todennäköisempiä riippuvuuden aiheuttajia kuin pelit, joiden pelisykli on pitkä. Urheiluviedonlyönti, lotot ja kenopelit ovat esimerkkejä niin sanotuista hitaista peleistä, joissa pelaaja joutuu odottamaan tuloksen selviämistä,

eikä pysty toistamaan pelitapahtumaa kuin esimerkiksi vuorokauden tai viikon välein. Rahapeliautomaatit sen sijaan edustavat lyhyen syklin pelejä. Automaateissa pelitapahtumat ovat nopeita ja helposti toistettavissa lähes välittömästi. Lisäksi pelaaja ei joudu odottamaan mahdollisia voittoja, vaan saa ne välittömästi itselleen. Edellä mainitut tekijät yhdistettyinä pelien hyvään saavutettavuuteen tekevät rahapeliautomaateista todennäköisimmän peliongelmiin aiheuttajan. (Griffiths 1999.)

Terveyden- ja hyvinvointilaitoksen (THL) mukaan noin 3,3 prosenttia suomalaisista kärsii jonkinasteisesta peliriippuvuudesta. THL:n raportista käy myös ilmi, että suurin peliongelmaisten ryhmä on 18–34-vuotiaat miehet. Peliongelmat korreloivat usein myös työttömyyden ja työkyvyttömyyden kanssa. Peliongelmiin kasautuminen jo ennestään ongelmallisille ja vähätuloisille ryhmille luo osaltaan lisähaasteita peliongelmiin hoitamiselle ja niiden ehkäisylle. (THL 2015.)

Valtakunnallisen peliongelmaisille suunnatun auttavan puhelinalue Peluuriin mukaan suurimpia ongelmien aiheuttajia ovat kuitenkin peliautomaatit. Vuonna 2016 jopa 69 prosenttia Peluuriin soittaneista kertoi pääasialliseksi ongelmapelaamisen muodokseen rahapeliautomaatit (Peluuri 2016). Vuonna 2011 Suomessa oli jokaista peliautomaattia kohden 271 ihmistä. Kyseinen luku oli 338 vielä vuonna 2003, joten peliautomaattien suhteellinen määrä väestöön nähden on ollut kasvussa. Merkityksellistä on myös se, että esimerkiksi Ruotsissa, jonka rahapelijärjestelmä on samankaltainen kuin Suomella, vastaava luku vuodelta 2009 oli 1017. (Williams, West & Simpson 2012.)

Veikkaus itse kertoo ehkäisevänsä peliongelmiin syntymistä valvomalla 18 vuoden ikärajan noudattamista pelipaikoissa, tarjoamalla pelipaikoissaan tietoa ja tukimateriaalia peliriippuvuuteen liittyen, rahoittamalla peliongelmissa auttavan Peluuri-puhelinalueen toimintaa sekä rahoittamalla STM:n pelihaittatutkimusta ja peliongelmiin ehkäisyn ja hoidon kehitystyötä. Peliongelmiin syntymistä ehkäisevänä tekijänä Veikkaus korostaa myös vastuullista markkinointia, jolla se pyrkii antamaan realistisen kuvan pelaajan voittomahdollisuuksista. Veikkauksen asiakkaan on myös mahdollista asettaa itselleen euro- ja aikamääräisiä rajoja tai jopa kokonaan estää oma pelaamisensa Veikkauksen tunnistautumista vaativissa pelipalveluissa. Toisaalta

tämänhetkisen lainsäädännön mukaan maksimipituus pelaajalle asetetulle pelikiellolle on vain vuosi. (Veikkaus 2017.)

5 MUUT MAAT JA VAIHTOEHTOISET RAHAPELIJÄRJESTELMÄT

5.1 Rahapelijärjestelmät muualla Euroopassa

Suomen lisäksi lähes kaikissa muissakin Euroopan maissa on voimassa jonkinasteista sääntelyä rahapelimarkkinoilla. Verkossa tapahtuvan pelaamisen nopea yleistymisen on kuitenkin horjuttanut rahapelimonopoliin asemaa sekä tehnyt valtion rajat ylittävistä pelaamisesta vaikeammin valvottavaa. Vielä 2000-luvun alussa Euroopan valtioiden keskuudessa yleisenä näkemyksenä oli kieltää verkossa tapahtuva pelaaminen muiden kuin erikoisluvalla toimivien monopoliyhtiöiden järjestämässä peleissä. Nykypäivän trendinä on kuitenkin sääntelyn väheneminen, ja monet aiemmin tiukkaa monopolijärjestelmää noudattaneet valtiot ovatkin vapauttaneet rahapelimarkkinoitaan. Sääntelyn väheneminen sai Euroopassa alkunsa Maltalta, Gibraltarilta ja Mansaarelta käsin toimineiden, verkossa rahapelejä tarjoavien yhtiöiden erinomaisen menestyksen myötä. Edellä mainitut itsehallintoalueet myönsivät peliyhtiöille lisenssejä peliyhtiöiden mukanaan tuomien taloudellisten kannustimien, kuten uusien työpaikkojen takia. (Häberling 2012.)

Koska jokaisen Euroopan maan rahapelijärjestelmien läpi käyminen ei palvelisi tutkielman tarkoitusta, on lähempään tarkasteluun valittu kaksi eri ääripäätä edustavaa valtiota, Norja ja Tanska. Vielä 2000-luvun alkupuolella näiden kahden valtion rahapelipolitiikat olivat lähestulkoon identtiset. Yhteistä molemmille maille on ollut uhkapelaamisesta aiheutuvien haittojen tiedostaminen ja pyrkimys ehkäistä niitä. Viidessätoista vuodessa Norja on kuitenkin rajoittanut uhkapeliamarkkinoitaan entisestään, kun taas Tanskasta on tullut yksi Euroopan vapaimmista markkinoista rahapelien suhteen. Suurimpana syynä Norjan ja Tanskan eri linjoille on yllätyksellisesti raha. Vuonna 1990 Norjassa oli voimassa Suomen mallia muistuttava, muutaman valtiollisen toimijan muodostama rahapelimonopoli. Tähän aikaan Norjan rahapeleistä saadusta tuotosta 38,9 prosenttia meni suoraan valtiolle. Tilanne muuttui kuitenkin, kun vuoden 1992 lakiuudistuksen myötä valtio poistettiin rahapelien tuottojen saajalistalta. Uuden lain astuttua voimaan ei hallituksella ollut enää taloudellista motiivia kannattaa uhkapelaamista. Tämä sai norjalaiset poliitikot keskittymään enemmän uhkapelaamisen aiheuttamiin sosiaali- ja terveyshaittoihin. Tanskassa vastaavanlaista lakiuudistusta ei tapahtunut, mikä puolestaan sai Tanskan

kallistumaan rahapelimarkkinoiden vapauttamisen puolelle tavoitteenaan lisätä valtion verotuloja. (Jensen 2017.)

Kuten edellisessä kappaleessa mainittiin, on Norjan rahapelipolitiikka tätä nykyä yksi Euroopan tiukimmista. Tällä hetkellä Norjassa toimii kaksi valtiollista rahapeliyhtiötä: Norsk Tipping ja Norsk Rikstoto. Edellä mainituilla yhtiöillä on monopoliasema Norjan rahapelimarkkinoilla, eikä ulkomaisten toimijoiden ole sallittua tarjota rahapelejä Norjassa. Norjalaisten internetissä tapahtuvaa pelaamista on myös pyritty rajoittamaan, ja vuonna 2009 voimaan tulleen lain myötä norjalaiset pankit eivät saa enää käsitellä ulkomaisille peliyhtiöille osoitettuja talletuksia. Lain noudattamista ei ole kuitenkaan onnistuttu valvomaan kovinkaan menestyksekkäästi, ja pelaaminen ulkomaisilla sivustoilla onnistuu edelleen erilaisten välityspalveluiden avulla. (Rossow & Hansen 2016.)

Kuten Suomen ja usean muun Euroopan valtion kohdalla, myös Norjan rahapelimonopolin laillisuutta on kyseenalaistettu. Vaikka Norja ei kuulukaan Euroopan Unioniin, on se osa Euroopan vapaakauppajärjestöä (EFTA). Peliautomaatit olivat ennen vuotta 2003 Norjassa laillisia, vaikkakin luvanvaraisia. Ensimmäiset luvat automaattipelien tarjoamiselle annettiin 1930-luvulla humanitäärisille järjestöille, kuten Punaiselle Ristille. Vuonna 1995 parlamentti ryhtyi myöntämään lupia kaikille yleishyödyllisille järjestöille, mikä sai peliautomaattien määrän kasvamaan räjähdysmäisesti. Usein suurimpina hyödynsaajina olivat kuitenkin yksityisomisteiset yritykset, jotka hallitsivat automaatteja yhdistysten puolesta. Peliautomaattien yleistymisen sekä lisääntynyt tietoisuus peliongelmiensa haitoista saivat Norjan parlamentin siirtämään kaiken peliautomaattitoiminnan valtion monopoliyhtiölle. Uusi järjestely sai useamman yrityksen haastamaan Norjan valtion oikeuteen, mutta sekä Norjan oikeusjärjestelmä että EFTA:n oikeusjärjestelmä päättivät asiasta Norjan valtion hyväksi. (Rossow & Hansen 2016.)

Oikeusjutun ratkeaminen norjan valtion hyväksi sai aikaan lisää pelaamista rajoittavia säännöksiä. Jatkossa peliautomaattien pelaamiseen tarvitsi henkilökohtaisen uhkapelikortin, mikä auttoi ikärajojen valvonnassa sekä mahdollisti pelaajan itsensä asettamien tappiorajojen käyttöönoton. Automaatit eivät myöskään ottaneet enää vastaan käteistä rahaa, ja mahdolliset voitot siirtyivät suoraan pelaajan pankkitilille.

Voimaan tulleet rajoitukset, sekä siirtymävaiheessa vuonna 2007 alkanut puolentoista vuoden kokonaiskielto peliautomaateille luonnollisesti laskivat rahapeleistä saatavien tuottojen kokonaissummaa. Toisaalta peliongelmaisten määrä kääntyi laskuun, ja etenkin peliautomaatteihin liittyvät peliriippuvuudet vähenivät huomattavasti. Vaikka Norjan rahapelijärjestelmä onkin erityisen säännelty, on viime vuosina ollut havaittavissa jonkinasteista liberalisoitumista. Vuonna 2014 Norjan valtion monopoliyhtiöt aloittivat tarjoamaan pelejään internetissä, ja vuoden 2015 lain myötä kotona pelattavista pokeripeleistä tuli laillisia. Kansallisten pokeriturnausten järjestäminen tehtiin myös mahdolliseksi, mutta järjestämistä varten oli saatava lupa Norjan peliviranomaiselta. (Jensen 2017, Rossow & Hansen 2016.)

Vaikka Norjan 1990-luvulla tekemä päätös valtion sulkemisesta rahapeleistä saatujen tuottojen ulkopuolelle osoittautuikin taloudellisesti vääräksi, ei päätöstä ole kuitenkaan peruttu. Todennäköisin syy Jensenin (2017) mukaan tälle on se, että on poliittisesta näkökulmasta erittäin vaikeaa oikeuttaa avustusrahojen vähentämistä tutkimustyöstä, urheiluseuroilta ja muista yleishyödyllisistä käyttötarkoituksista.

Seurauksena rahapelipolitiikan tiukentumisesta on ollut rahapelien kokonaisliikevaihdon kasvun pysähtyminen vuodesta 2010. Samalla peliongelmaisten tukipuhelimeen tulleiden soittojen määrä on vähentynyt vuoden 2013 lukuja tarkastellessa vuoden 2006 huippulukemista lähes 70 prosenttia. Myös kyselyistä voidaan nähdä, että peliongelmat ovat vähenemään päin. Erityisesti nuorten ongelmapelaaminen on vähentynyt radikaalisti: vielä vuonna 2008 8,8 prosenttia vastaajista oli kuluneen vuoden aikana kärsinyt jonkinasteisesta peliongelmaista, kun taas uusin vastaava luku vuodelta 2012 oli enää 3,6 prosenttia. (Rossow & Hansen 2016) Voidaan siis lähes epäilyksettä todeta, että Norjan tekemät muutokset ovat aidosti onnistuneet vähentämään ongelmapelaamista.

Kuten aiemmin jo todettiin, Tanskasta on 2000-luvulla tullut yksi Euroopan liberaaleimmista valtioista rahapelien suhteen. Toisin kuin Norjassa, on Tanskassa pyritty maksimoimaan rahapeleistä saatava tuotto, eikä niinkään keskitytty pelaamisesta aiheutuvien haittojen torjumiseen. Vuoden 2012 alussa voimaan tulleen lakiuudistuksen myötä Tanskan rahapelitoiminnasta vastannut Danske Spil joutui luopumaan monopoliasemastaan internetissä pelattavien rahapelien osalta. Uudistus

antoi yksityisyrityksille mahdollisuuden toimia Tanskan markkinoilla, mutta yritykset joutuivat maksamaan Tanskan valtiolle kertaluontoisen lisenssimaksun sekä 20 prosenttia tuotoistaan verona. Uudistuksen seurauksena ulkomaisten toimijoiden määrä kasvoi nopeasti ja internetissä pelattavien rahapelien liikevaihto nousi odotetun 200 miljoonan euron sijaan jopa 270 miljoonaan euroon. (Jensen 2017.)

Internetissä pelejään tarjoavien kasinoiden kasvu on jatkunut vahvana markkinoiden vapauttamisen jälkeen. Vuonna 2016 nettikasinot tuottivat Tanskan markkinoilla 1564 miljoonaa Tanskan kruunua (noin 210 miljoonaa euroa), kun luku vielä vuonna 2013 oli 990 miljoonaa kruunua. Kasvuvauhti oli kahtena viimeisenä vuotena noin 250 miljoonaa kruunua vuodessa. Suhteellisesti nettikasinoiden kasvu on ollut huomattavasti nopeampaa kuin muilla rahapelien muodoilla. Vuosina 2015 ja 2016 suhteelliset kasvulukemat olivat 22 ja 20 prosenttia, kun taas koko rahapeliala kasvoi vain 8 ja 6 prosentin vauhdilla. Verotuloina nettikasinoiden 1564 miljoonasta sekä vedonlyönnin 2175 miljoonasta saadaan aiemminkin mainittu 20 prosenttia, eli yhteensä lähes 750 miljoonaa kruunua (noin 100 miljoonaa euroa). (Spillemyndigheden 2016.)

Tanskan peliviranomaisen myöntämät lisenssit jaetaan kahteen eri luokkaan: nettikasino- ja vedonlyöntilisenssit. Vuoden 2016 lopussa nettikasinolisenssejä oli myönnetty 25 toimijalle ja vedonlyöntilisenssejä 14 toimijalle. Osa Tanskan markkinoilla toimivista rahapelialan yrityksistä pitää kuitenkin hallussaan sekä kasino- että vedonlyöntilisenssiä. Tanskan vuonna 2016 uudistetun lisenssijärjestelmän mukaan lisenssimaksun suuruus riippuu peliyhtiön tuloksesta: pienimmät yhtiöt maksavat lisenssistään vain noin 50 000 kruunua vuodessa, kun suurimmat joutuvat maksamaan lähes viisi miljoonaa kruunua vuosittain. Ennen uudistusta lisenssimaksut olivat kaikille toimijoille samat, ja uuden järjestelmän odotetaankin tuovan lisää tuloja Tanskan valtiolle. (Spillemyndigheden 2016.)

5.2 Vaihtoehtoiset mallit Suomen rahapelijärjestelmälle

Viime vuosien aikana on tehty muutamia tutkimuksia siitä, onko Suomen tämänhetkiseen rahapelijärjestelmään syytä tehdä muutoksia. Ennakoasenteet vaikuttavat kuitenkin leimaavan lähes kaikkia aiheesta tehtyjä tutkimuksia, mikä tekee luotettavien johtopäätösten tekemisestä haastavaa. Kaikkein vahvimmin pelimonopolia vastustavan tutkimuksen mukaan Suomen tulisi siirtyä lisenssipohjaiseen järjestelmään, ja mallia tulisi ottaa aluksi Tanskan järjestelmästä (Kuuluvainen, Koponen, Oikarinen, Ranki, Ryömä, Laihin & Lehtonen 2012). Tässä ratkaisussa kilpailun vapauttaminen koskisi lähinnä internetissä tapahtuvaa pelaamista, ja esimerkiksi Lotto, Keno ja raaputusarvat jäisivät Veikkaus Oy:n yksinoikeudeksi.

Lisenssipohjaisen järjestelmän etuina tutkimuksessa mainitaan kasvavien valtion verotulojen ja parantuneen työllisyyden lisäksi urheiluseurojen sponsoritulojen merkittävä kasvupotentiaali. Tämänhetkisen lainsäädännön mukaan rahapelien markkinointi Suomessa on kiellettyä, poikkeuksenaan erityisluvalla toimiva Veikkaus Oy (Arpajaislaki 3:14 b §). Sallimalla lisenssinvaraisten yritysten mainostamisen yhteistyössä urheiluseurojen kanssa, olisi mahdollista merkittävästi parantaa suomalaisten urheiluseurojen rahoitustilannetta (Kuuluvainen ym. 2012). Kuuluvaisen ym. (2012) mukaan lisenssipohjaisella mallilla olisi myös mahdollista ylläpitää muidenkin Veikkauksen edunsaajien saamien avustusten tasoa. Näin ollen lisenssipohjaiseen malliin siirtymisellä olisi käytännössä vain positiivisia vaikutuksia Suomen kansantaloudelle.

Edellä mainitun tutkimuksen tuloksia on kuitenkin kyseenalaistettu ankarasti. Turun yliopistossa taloustieteen professorina toimivan Matti Virénin (2013) mukaan tutkimuksessa esiintyy räikeitä asiavirheitä, eikä sitä voi pitää luotettavana tutkimustulostensa kannalta. Vaikka tutkimus onnistuukin herättämään keskustelua siitä, pitäisikö Suomen rahapelijärjestelmää muuttaa, on tutkimustulokset Virénin mukaan päätetty jo ennen tutkimuksen tekemistä. Tutkimuksen suurimpana ongelmana voidaan kuitenkin pitää sen rahoituslähdettä. Ulkomaisten peliyhtiöiden (Unibet, Betfair ja Betsson Group) toimiessa tutkimuksen rahoittajina on vaikea kuvitella tutkimuksen tarkastelevan aihetta täysin objektiivisesta näkökulmasta.

Lisenssipohjaiseen järjestelmään siirtyminen mahdollistaisi ulkomaisten peliyhtiöiden toimimisen Suomen markkinoilla, joten pelimarkkinoiden vapauttamista ehdottavan tutkimuksen rahoittaminen kuuluu luonnollisesti peliyhtiöiden intresseihin.

Sisäministeriön julkaisema tutkimus (Laitinen, Airas, Laiho, Murto, Tukia & Varvio 2015) lähestyy aihepiiriä päinvastaisesta näkökulmasta kuin edellä käsitelty tutkimus. Vaikka tutkimus onkin nimensä mukaan selvitys vaihtoehtoisista ratkaisumalleista Suomen rahapelijärjestelmälle, on sen lähtökohtana monopolijärjestelmän säilyttäminen. Lisenssipohjaisen järjestelmän mahdollista kannattavuutta ei tutkimuksessa käsitellä lainkaan, ja suuri osa tutkimuksen sisällöstä onkin vain monopolijärjestelmän hyödyllisyyden perustelua. Toisaalta tutkimuksessa tiedostetaan internetissä ja muissa sähköisissä kanavissa välitettävien pelien nopea yleistyminen ja painotetaan, että suomalaisen rahapelijärjestelmän on pysyttävä kehityksen mukana. Ratkaisuehdotuksena tutkimuksessa tarjotaan kolmen Suomessa toimivan peliyhteisön (Veikkaus, RAY ja Fintoto) yhdistämistä, joka tapahtuikin vuoden 2017 alussa. Rahapelitoiminnan yhdistämisellä voidaan Laitisen ym. (2015) mukaan tehokkaammin torjua pelaamisesta aiheutuvia haittoja sekä vähentää useamman toimijan aiheuttamaa resurssien turhaa käyttöä. Yhden peliyhtiön mallissa myös mahdollisuus EU-oikeuden kannalta ongelmallisesta peliyhtiöiden keskinäisestä kilpailuasetelmasta poistuu.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman teoriaosuuden mukaan monopolin tuottama kokonaishyöty jää aina kilpailullisia markkinoita pienemmäksi. Rahapelimarkkinoilla tämä näkyy kuluttajalle huonompana tarjontana sekä pienempinä peleistä saatavina palautusprosentteina. Näin ollen teoreettisesta näkökulmasta katsottuna ainoa pelimonopolin olemassaoloa oikeuttava tekijä on pyrkimys peliongelmiin ehkäisemiseen. Kuitenkin EU-lainsäädäntö mahdollistaa suomalaisten pelaamisen ulkomaisilla pelisivustoilla, joten internetissä pelaamista harrastavan kannalta tilanne on lähes optimaalinen.

Toisaalta tutkielmassa tarkasteltuja rahapeliin aiheuttamia haittoja on vaikeaa mitata rahallisesti. Ongelmapelaamisesta aiheutuvien terveystaittojen ja taloudellisten haittojen lisäksi pelaamisesta kärsivät usein myös ongelmapelaajien läheiset. Ihmissuhteille tai mielenterveydelle on mahdotonta asettaa rahallista arvoa. Rahapelimarkkinoiden täydellinen vapauttaminen johtaisi todennäköisesti pelaamisen lisääntymiseen, joka puolestaan saisi aikaan peliongelmiin yleistymisen. Vaikka Veikkaus Oy:n tavoitteita peliongelmiin minimoimiseksi ja tuottojensa maksimoimiseksi voidaankin pitää ristiriitaisina, on rahapelimonopoli todennäköisesti paras malli ongelmapelaamisen ehkäisyä ja hoitamista ajatellen. Tätä puoltaa etenkin Norjassa tapahtunut rahapeleihin liittyvän lainsäädännön tiukentaminen, jonka myötä peliongelmat kääntyivät laskuun.

Kuten tutkielmassa aiemmin todettiin, on rahapelijärjestelmän mallin valitsemisessa kyse siitä, asetetaanko rahapeliin aiheuttamien haittojen minimointi etusijalle, vai pyritäänkö rahapeleillä saamaan mahdollisimman paljon tuottoja valtiolle. Tällä hetkellä Suomen rahapelijärjestelmä sijoittuu edellä mainittujen ääripäiden välille. Vaikka Veikkauksen monopoliasemaa perustellaankin pelaamisesta aiheutuvien haittojen torjumisella ja hoitamisella, pyrkii se aktiivisella mainonnallaan ja tarjontaansa parantamalla kasvattamaan tulostaan jatkuvasti. Vaikuttaakin siltä, että Veikkauksen tosiasialliset intressit kohdistuvat enemmän tuloksensa kasvattamiseen kuin pelihaittojen ehkäisyyn. Koska lähes 70 prosenttia peliongelmaisista mainitsi ensisijaiseksi ongelmansa lähteeksi peliautomaatit, tulisi pelihaittojen torjumistyössä keskittyä etenkin tähän pelaamisen muotoon. Asukaslukuun suhteutettuna peliautomaattien määrä on Suomessa maailman suurimpia. Jos peliongelmiin

ehkäisyä haluttaisiin todella vähentää, tulisi peliautomaattien määrää vähentää, sekä tehdä pelaamisesta vähemmän houkuttelevaa. Peliautomaattien sijoittelua tulisi myös muuttaa siten, että automaattit keskitettäisiin erillisiin pelisaleihin, joissa ikärajojen valvonta ja ongelmapelaamisen tunnistaminen olisi helpompaa. Siirtyminen kohti pelihaittoja torjuvaa politiikkaa voitaisiin aloittaa esimerkiksi seuraamalla aiemmin käsiteltyä Norjan esimerkkiä.

Jos tulevaisuuden poliittiseksi suunnaksi valitaan rahapeleistä saatujen tuottojen maksimointi, tulisi markkinoiden vapauttamista ja lisenssipohjaisen järjestelmän käyttöönottoa harkita vakavasti. Tanskan esimerkki osoittaa, että rahapeleistä valtiolle saatavat tuotot todennäköisesti kasvaisivat lisenssipohjaiseen järjestelmään siirtymisen myötä. Uhkana Veikkaus Oy:n monopoliasemasta luopumiselle on kuitenkin epävarmuus siitä, pystyisivätkö yksityiset rahapeliyhtiöt yhtä suuriin yleishyödyllisiin vaikutuksiin kuin rahapelimonopoli. Veikkaus Oy myös työllistää suoraan yli 2 000 ihmistä, eikä näiden työpaikkojen pysyminen Suomessa olisi varmaa kilpailun vapauttamisen tapauksessa.

Tutkielma on aiheeltaan edelleen ajankohtainen. Ottaen huomioon rahapelialalla internetin myötä tapahtuneet muutokset, on aiheesta tehty Suomessa yllättävän vähän tutkimustyötä. Yhtenä suurimmista syistä tälle on rahapelimonopolin laaja kannatus suomalaisten poliitikkojen keskuudessa. Koska internetissä tapahtuva pelaaminen on jatkuvassa kasvussa, on kuitenkin mahdollista, ettei nykyisen kaltainen monopoli enää tulevaisuudessa toimi. Jatkotutkimusten kannalta aihe avaakin monia mahdollisuuksia tutkia rahapelimarkkinoiden kehittymistä ja sitä, miten Suomi onnistuu pysymään mukana markkinoiden kehityksessä.

LÄHTEET

Arpajaislaki 23.11.2011/1047.

Euroopan komissio (2013a). Kartellien vastaisen lain ohjekirja osa 1. Saatavilla: <http://ec.europa.eu/competition/antitrust/legislation/handbook_vol_1_en.pdf>. Viitattu 31.3.2017.

Euroopan komissio (2013b). Lehdistötiedote 20.11.2013. Saatavilla: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1101_fi.htm>. Viitattu 31.3.2017.

Euroopan komissio (2006). Lehdistötiedote 4.4.2006. Saatavilla: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-06-436_fi.htm>. Viitattu 31.3.2017.

Euroopan komissio (2007). Lehdistötiedote 5.6.2007. Saatavilla: <http://europa.eu/rapid/press-release_CJE-07-38_fi.htm>. Viitattu 31.3.2017.

Fintoto Oy (2016). Tilinpäätös ja lopputilitys 2016. Saatavilla: <https://cms.veikkaus.fi/site/binaries/content/assets/dokumentit/vuosikertomus/fintoto/fintoto_oy_lopputilitys_tilinpaaotos_2016.pdf>. Viitattu 2.4.2017.

Griffiths, M. (1999). Gambling technologies: Prospects for problem gambling. *Journal of Gambling Studies* 15(3), 265-283.

Heikkilä, J., Laine, J. & Salokoski, T. (2009). Rahapelien haitta-arviointi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö : Terveystieteiden tutkimuskeskus. Saatavilla: <<https://oula.finna.fi/Record/oula.1063879>>. Viitattu 9.5.2017.

Häberling, G. (2012). 16 internet gambling policy in Europe. *Routledge international handbook of internet gambling* 284.

Jensen, C. (2017). Money over misery: Restrictive gambling legislation in an era of liberalization. *Journal of European Public Policy* 24(1), 119-134.

Kilpailulaki 12.8.2011/948.

Kuuluvainen, A., Koponen, A., Oikarinen, E., Ranki, A., Ryömä, A., Laihin, P. & Lehtonen, A. (2012). Suomen rahapelimarkkinat. Turun kauppakorkeakoulu, CRE Tutkimus- ja koulutuskeskus, CCR Tutkimuspalvelut, sähköiset julkaisut E 2. Saatavilla: <<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/85706/SUOMEN%20RAHAPELIMARKKINAT%20kb-nettiin.pdf>>.

Lee, D. R. & Tollison, R. D. (2011). The welfare costs of monopoly are larger than you think. *Managerial & Decision Economics* 32(2), 85-89.

Liikenne- ja viestintäministeriö (2013). Tiedote 3.7.2013. Saatavilla: <<https://www.lvm.fi/-/lvm-ja-vr-sopimukseen-kaukojunaliikenteen-hoitamisen-jatkosta-790408>>. Viitattu 20.3.2017.

- Littler, A., Brill, A. P. & Martinus, N. P. (2011). Member states versus the european union : The regulation of gambling. Leiden: Brill | Nijhoff. Saatavilla: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=552294&sit e=ehost-live>>. Viitattu 10.5.2017.
- Örnberg, J. C. & Tammi, T. (2011). Gambling problems as a political framing— Safeguarding the monopolies in finland and sweden. *Journal of Gambling Issues* 110-125.
- RAY (2016a). Tilinpäätös 2016. Saatavilla: <https://cms.veikkaus.fi/site/binaries/content/assets/dokumentit/vuosikertomus/ra y/ra_y_tilinpaaotos_2016.pdf>. Viitattu 2.4.2017.
- RAY (2016b). Vuosi- ja vastuuraportti 2016. Saatavilla: <https://cms.veikkaus.fi/site/binaries/content/assets/dokumentit/vuosikertomus/ra y/ra_y_vastuu_vuosiraportti_2016.pdf>. Viitattu 2.4.2017.
- RAY (2016c). Tiedote 14.10.2016. Saatavilla: <<https://www.veikkaus.fi/fi/yritys#!/article/tiedotteet/ra y/2016-tampereen-kasino-sijoitetaan-areenaan>>. Viitattu: 2.4.2017.
- Rossow, I. & Hansen, M. B. (2016). Gambling and gambling policy in Norway: an exceptional case. *Addiction* 111(4), 593-598.
- Salonen Anne & Raisamo Susanna (2015). Suomalaisten rahapelaaminen 2015. Rahapelaaminen, rahapeliongelmät ja rahapelaamiseen liittyvät asenteet ja mielipiteet 15–74-vuotiailla. *THL Raportti 16/2015*.
- Simpson, B. P. (2010). Two theories of monopoly and competition: Implications and applications. *The Journal of Applied Business and Economics* 11(2), 139.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2017). Lausuntoyhteenveto alkoholilain kokonaisuudistuksesta. Saatavilla: <<http://stm.fi/documents/1271139/4390384/Lausuntoyhteenveto+alkoholilain+ko konaisuudistuksesta+16.3.2017/202309f3-9bc3-43a1-9a96-a06ec95a97ed>>. Viitattu 24.3.2017.
- Spillemyndigheden (2016). Tanskan peliviranomaisen (Spillemyndigheden) toimintakertomus 2016. Saatavilla: <https://spillemyndigheden.dk/sites/default/files/filer-til-download/arsberetning_2016_endelig_version_en_0.pdf>. Viitattu 10.4.2017.
- Varian, H. R. (2010). *Intermediate microeconomics: A modern approach*. WW Norton & Company New York.
- Veikkaus Oy (2016). Vuosiraportti 2016. Saatavilla: <https://cms.veikkaus.fi/site/binaries/content/assets/dokumentit/vuosikertomus/20 16/veikkaus_lopputilitys_2016.pdf>. Viitattu 2.4.2017.
- Viren, M. (2013). Tutkimusta vai piilomainontaa? *Tieteessä tapahtuu* 31(2)

Williams, R. J., West, B. L. & Simpson, R. I. (2012). *Prevention of problem gambling: A comprehensive review of the evidence and identified best practices*. Saatavilla: <<https://www.uleth.ca/dspace/bitstream/handle/10133/3121/2012-PREVENTION-OPGRC.pdf?sequence=3&isAllowed=y>>. Viitattu 16.4.2017.